

USKON LOIKKA

NEUVOSTOLIITTO-PROJEKTI JA
KIERTUENÄYTTÄMÖN EETOS

USKON LOIKKA

Helsingin kulttuurikeskus

Helsingin kulttuurikeskus tukee Kansallisteatterin Kiertuenäyttämön toimintaa

Kansallisteatterin julkaisusarja 82

toimittanut Pietari Kylmälä

valokuvaliitteen valokuvat Niko Backström

muut valokuvat Neuvostoliitto-työryhmä

graafinen suunnittelu Antti Valta

Valmistaja BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

ISBN 978-952-215-432-3

2013

ntamo

www.ntamo.net

USKON LOIKKA

NEUVOSTOLIITTO-PROJEKTI JA
KIERTUENÄYTTÄMÖN EETOS

ntamo | Kansallisteatteri

Toimittanut Pietari Kylmälä

Sisällys

Alkusana	7
Haastattelu: Sohvi Kela	17
Matkalla palvelutalojen saaristoon — Pietari Kylmälä	25
Yleisökontakti ja dokumentaarisuuden haasteet — Jussi Lehtonen	53
Haastattelu: Pauli Toivonen	75
Suurin on nauru — Juhana von Bagh	83
Uskon loikka — Ilja Peltonen	99
Neuvoton liitto — Jussi Moila	113
Haastattelu: Vappu Simula	129
Kuvaliite	—
lökkäiden muistoja ja osallistavaa teatteria — Jere Rajaniemi	137
Uudet taiteen tekemisen muodot ja rahoittajan rooli — Jenni Varho ja Satu Silvanto	147
Tuottajan tunnustuksia — Roosa Vaverka	155
Haastattelu: Ahti Virtanen	163
Liitteet	171

Alkusana

Kansallisteatterin Kiertuenäyttämön palvelutaloja kiertävä esitys *Neuvostoliitto – tarina Uskosta*, kertoo suomalaisesta miehestä, joka loikkaa Neuvostoliittoon paremman elämän toivossa. Jouduttuaan vankileirille ja helvetinvoimien pyöritykseen, hän löytää uuden uskon elämäänsä. Loikka johtaa ennakoinnattomaan muutokseen ja tuntemattoman kohtaamiseen. Tämä kirja kertoo erilaisista loikista ja hyppäyksistä: hypystä tuntemattomaan, loikasta rajan yli. Taidelaitoksesta hoitolaitokseen ja takaisin, sukupolvea toiseen. Kansallisen itseymmärryksen vaappumisesta rajan ja ajan repeämissä.

Tämä on kirja Kansallisteatterin Kiertuenäyttämön *Neuvostoliitto*-projektista, joka aloitettiin vuonna 2012. Esitykset jatkuvat vielä kirjan ilmestyessä vuoden 2013 lopulla. *Neuvostoliitto*-projek-

tissa Kansallisteatterin työryhmä meni suomalaisiin palvelutaloihin ottamaan selvää, miten Neuvostoliitto elää ikäihmisten muistoissa. Muistojen kerääminen sekä palvelutaloihin suuntautuvan kiertueesityksen ja Kansallisteatterin Willensaunassa ensi-iltansa saaneen pitkän teatteriesityksen valmistaminen olivat projektin kolme vaihetta. Neuvostoliitto-aiheen kautta päästiin kurkistamaan suomalaisen laitosasumisen todellisuuteen, joka on muistoista ja elämänkokemuksesta rikas. Samalla hahmottui kuva Neuvostoliitosta, joka on läsnä suomalaisessa todellisuudessa historiallisesta välimatkastahuolimatta. *Neuvostoliitto*-projektin Neuvostoliitto kertoo unelmista ja niiden rikkoutumisesta, muistista ja unohtamisesta.

Laitoksesta laitokseen liikkuminen on tämän kirjan teema. Matka Kansallisteatterin vakiintuneesta taidelaitoksesta sosiaalityön maailmaan avaa uusia mahdollisuuksia taiteen tekemiseen ja haastaa kysymään, mikä on teatterin yhteisöllinen ja yhteiskunnallinen tehtävä, tai mikä se voisi olla. Loikka saattaa olla pitkä. Siinä kuitenkin toteutuu yksi taiteen perustehtävistä mennä sinne missä yleisö on, keskelle heidän arkeaan ja elämäänsä. Tällaisten loikkien avulla taiteen ja elämän, teatterin ja sen katsojan välinen kosketuspinta pysyy liikkeessä.

Kuten Helsingin kulttuurikeskuksen Jenni Varho ja Satu Silvanto tämän kirjan artikkelissaan toteavat, suomalainen taidekenttä elää murroskautta. Taiteen rooli hyvinvointia tuottavana toimintana elää vahvasti suomalaisissa kulttuuripoliittisissa kannanotoissa ja toimintaohjelmissa. Teatterilla on suomalaisessa yhteiskunnassa tehtävä, joka laajenee pelkän teatterinäyttämön ulkopuolelle. Taiteelta vaaditaan sosiaalista vaikuttavuutta, terveyden edistämistä ja aluetoiminnan kehittämistä. Taide osallistuu juhlapuheissa edelleen yhteiskunnan rakennustyöhön. Assosiaatio neuvostoliittolaiseen taiteen *käyttöön* ei välttämättä ole niin kaukaa haettu kuin luulisi. Vaikka taiteen asema on suomalaisessa yhteiskunnassa vielä suhteellisen

autonominen, puhdas *taidetta taiteen vuoksi* -ajattelu tuntuu tulleen tiensä päähän. Mitä tämä tarkoittaa teatterin kehittymisen kannalta?

Yksi vaihtoehto on asettaa taide hyvinvointipalveluksi muiden rinnalle. Kansallisteatterin Kiertuenäyttämö lähtee kuitenkin siitä vakaumuksesta, että myös muuttuneessa kulttuuripoliittisessa tilanteessa teatteria voi tehdä *taiteellisesta* kunnianhimoista tinkimättä. Vaikka teatteria esitetäänkin sosiaalityön laitoksissa, sen vaikutavuus mitataan taiteellisen onnistumisen mitta-asteikolla. Taide tuottaa tässä kuitenkin myös niitä sosiaalisia vaikutuksia, joita kulttuuri- ja sosiaalipoliittisissa maljapuheissa peräänkuulutetaan. Mutta voiko oikeaa, elävää taidetta tehdä tilaukset mielessä? Mielestäni Kiertuenäyttämön toiminta haastaa ajatuksen taiteen velvollisuudesta vastata hallinnon ja talouden vaatimuksiin taiteen soveltavasta käytöstä. Taide asettaa omat haasteensa, se esittää omat kysymyksensä. Nämä kysymykset nousevat ja niihin vastataan esittämisen ja vastaanottamisen monimutkaisessa prosessissa, jossa esiintyjä ja yleisö kohtaavat. Tätä herkkää kohtaamista valaistaan tässä julkaisussa monelta kannalta.

Kirjan ensimmäinen osio keskittyy *Neuvostoliitto*-projektin kuvaamiseen yleisökontaktin näkökulmasta. Kirjan aloittaa projektin yleiskatsaus ”Matka palvelutalojen saaristoon”, jossa käsittelemme kenttätöitä ja esityskiertuetta. Kuvaan siinä, millä tavalla Kansallisteatterin näyttelijät joutuivat uudistamaan omaa ammatillista identiteettiään työskennellessään palvelutaloissa. Kokoelman toisessa artikkelissa näyttelijä ja Kiertuenäyttämön taiteellinen suunnittelija Jussi Lehtonen syventää ajatusta Kiertuenäyttämön yleisökontaktista. Lehtosen artikkelissa Kiertuenäyttämön työtapaa valotetaan länsimaisen teatteriteorian historian läpi. Vaikka Kiertuenäyttämö hyödyntää perinteisessä teatteriteoriassa muotoiltuja ajatuksia yleisökontaktista, se myös tulkitsee niitä aivan omalta kantiltaan. Tämä nostaa esiin myös kysymyksen viime

aikoina paljon käsitellyn dokumenttiteatterin paikasta suomalaisessa teatteriperinteessä.

Kirjan toisessa osassa *Neuvostoliitto*-projektin taiteilijat avaavat omia taiteellisia prosessejaan. Minkälaisia henkilökohtaisia muutoksia he kävivät läpi, kun kenttätö ja kiertue-esitys veivät heidät konkreettisesti yleisön keskelle, ihmisten koteihin? Artikkeleissa ammatillinen pohdinta lomittuu mielenkiintoisella tavalla henkilökohtaisiin muistoihin ja kokemuksiin. Ohjaaja Juhana von Bagh avaa artikkelissaan oman työnsä lähtökohtia. Kiertue-esitys ja Kansallisteatterin Willensaunaan tehty pitkä teatteriesitys asettivat esityksen tekijälle lähes vastakkaisia vaatimuksia; se mikä toimi palvelutalossa, ei välttämättä toiminutkaan teatterilavalla.

Näyttelijä Ilja Peltonen taas vertaa Kansallisteatterissa kiinnitettynä työskentelevän näyttelijän arkea harmaaseen neuvostoliittolaiseen jonoon. Kiertuenäyttämön toimintatapa laittaa ammatti-identiteetin muutokseen. Peltonen kirjoituksessa muistot teatterikoulusta ja uran alkuvaiheesta nousevat pintaan ja sekoittuvat esityskiertueen vaikutelmiin, palvelutalojen maailmaan ja kokeemukseen ikääntymisen kohtaamisesta. Käsikirjoittaja Jussi Moila kertoo omassa artikkelissaan, miten nuori teatterintekijä suhtautuu Neuvostoliittoon, aiheeseen, joka on historiallisesti etäinen. Laaja tutkimustyö vie kirjailijan pohtimaan oman sukupolvensa utopioita. Neuvostoliiton kautta avautuu yllättäen väylä nykyhetkeen. Kohtaaminen palvelutalojen ikäihmisten kanssa tuottaa aika pessimistisenkin kuvan politiikan mahdollisuudesta nykymaailmassa, joka on (osittain Neuvostoliiton romahtamisen myötä) menettänyt selkeät vastakkainasettelunsa.

Kirjan kolmannessa osassa ääneen pääsevät *Neuvostoliitto*-projektin yhteistyökumppanit. Ikäinstituutin tutkija Jere Rajaniemi kertoo artikkelissaan, minkälaisia tutkimuksellisia näkymiä projektin kenttätöväiheessä kerättyyn muistimateriaaliin avautuu.

Aineisto on laaja ja heterogeeninen. Tämä tuottaa mielenkiintoisia huomioita suomalaisen laitospalvelun luonteesta, mutta aiheuttaa ongelmia tutkimuksen näkökulmasta. Olennaisinta on, että *Neuvostoliitto*-projekti toi kulttuuri- ja vanhustyön toimijat yhteen. Tämän yhteistyön tärkeyden nostavat esiin myös Satu Silvanto ja Jenni Varho Helsingin kaupungin kulttuurikeskuksesta. He kirjoittavat Kiertuenäyttämön toiminnan rahoittajan näkökulmasta. Kansallisteatterin Kiertuenäyttämö on kansainvälisestikin ainutlaatuinen taidehanke, jossa sosiaalinen ulottuvuus ja tinkimätön ammatillisuus yhdistyvät. Tämä vaatii myös rahoittajilta uudella tavalla ajattelua. Helsingin kaupungin kulttuurikeskukselle Kiertuenäyttämö on näyttäytynyt pilottihankkeena, jossa toteutuu vakiintuneen taidelaitoksen yhteiskuntavastuu. Silvanto ja Varho arvelevat, että Kiertuenäyttämön toimintatapa ennakoii kulttuuripolitiikan muutoksia laajemminkin.

Tässä kirjassa esitellään paitsi *Neuvostoliitto*-projektia, myös vuonna 2010 perustettua Kiertuenäyttämöä ja sen kolme ensimmäistä vuotta.

Kiertuenäyttämö on Kansallisteatterin viides näyttämö. Se ei sijaitse teatteritalossa Helsingin keskustassa kuten muut Kansallisteatterin näyttämöt, vaan syntyy perinteisten teatteritilojen ulkopuolelle, hoitolaitoksiin, vankiloihin, vastaanottokeskuksiin. *Neuvostoliitto*-projektissa viides näyttämö rakentui palvelutalojen ruokasaleihin ja olohuoneisiin. Palvelutaloista tuotiin jotain myös kansallisiinäyttämölle.

Laitoselämä on monessa mielessä suomalaisen yhteiskunnan marginaalissa. On äärimmäisen tärkeää tuoda siellä elävien ihmisten ääni julkiseen tilaan ja kaiken kansan kuultaville. Marginaalissa elävien ihmisten kohtaaminen on viidennen näyttämön politiikkaa. Se etsii uusia yhteistyömalleja suomalaisten sosiaalialan laitosten ja taideinstituution välille. Se vie esityksiä ja taiteilijoita

hoitolaitoksiin ja tuo sieltä takaisin elämäntuntoa ruokkiakseen sillä jälleen taidelaitosta.

Kirjan muoto on avoin artikkelien kokoelma, jossa äänet ja näkökulmat lomittuvat toisiinsa. Voi toivoa, että siinä heijastuu *Neuvostoliitto*-projektin moniäänisyys, jossa teatterilaiset, palvelutalojen asukkaat ja henkilökunta, sekä laaja yhteistyökumppanien verkosto löysivät toisensa yhteisen kysymyksen ääreltä.

Neuvostoliitto-projekti ei olisi ollut mahdollinen ilman laajaa yhteistyöverkostoa. Läheinen kumppanuus Helsingin Diakonissalaitoksen, Ikäinstituutin, Miina Sillanpään Säätiön, Suomen kansallismuseon ja Vanhus- ja lähimmäispalvelun liitto Vallin kanssa mahdollisti projektin toteutumisen. Helsingin kulttuurikeskuksen kolmivuotinen kehityssopimus on taannut Kiertuenäyttämölle työrauhan. Toimintaa on voitu suunnitella pitkäjänteisesti. Sen ansioista esityksiä on myös suunnattu erityisesti helsinkiläisiin hoitolaitoksiin.

Laaja yhteistyökumppanien verkosto kertoo jotain myös viidennen näyttämön toiminta-ajatuksesta. Teatteri ei ole ainoastaan laitos, joka tuottaa esityksiä muiden nähtäväksi. Se myös imee ympäröivää elämäntuntoa itseensä ja jalostaa sen nähtäväksi, kuultavaksi, kosketeltavaksi ja tulkittavaksi esitykseksi. Tämä on kirja siitä, mitä teatterintekijät, palvelutalojen asukkaat ja sosiaali- ja hoiva-alan ammattilaiset yhdessä saivat aikaan.

Osallistuin *Neuvostoliitto*-projektiin tekemällä prosessista radiodokumentin Yleisradiolle. *Neuvostoliitto meissä* -niminen dokumentti esitettiin Yle Radio 1 -kanavalla 7.2.2013. Pyöriessäni nauhurini kanssa työryhmän vanavedessä minua ilahdutti ja hämmästytti kuinka avoimesti suomalaiset ikäihmiset olivat valmiita kertomaan suhteestaan vaikeaan aiheeseen. Neuvostoliitto liittyy suomalaiseen historiaan monin tavoin ja tarinoiden maalaama maisema oli avara ja syvä.

Neuvostoliitto-projektin yhteydessä toteutettiin poikkeuksellisen laaja muistojen keruu. Esityksiä valmisteltaessa muistot käsiteltiin anonyymisti ja haastattelujen tunnistetiedot hävitettiin. Tähän kirjaan on sisällytetty muutamia tarinoita kertojien omilla nimillä, heidän suostumuksellaan. Tämä tekee toivoakseni lukijalle todeksi sen, että muistimateriaalin takana on oikeita ihmisiä, joilla on oma ääni ja rikas historia. Niin kuin kirjassa monessa kohta todetaan, *Neuvostoliitto* ei kerro ainoastaan Neuvostoliitosta, vaan enemmänkin Suomesta ja suomalaisista – siitä elämäntunnosta, joka oli näiden kohtaamisten syy ja ehto.

Pietari Kylmälä

Helsingissä lokakuussa 2013

I

9 789522 154323 >

Uskon loikka – Neuvostoliitto-projekti ja Kiertuenäyttämön eetos kertoo matkasta suomalaisiin palvelutaloihin sekä niissä elävien ihmisten muistojen ja mielikuvien Neuvostoliittoon. Kansallisteatterin Kiertuenäyttämön Neuvostoliitto-projektissa nuoret teatterilaiset lähtivät selaamaan suomalaisen historian unohtuneita lukuja. Neuvostoliiton kautta sukeltettiin myös suomalaisen laitospalvelun arkeen ja palvelutaloissa elävään rikkaaseen historiaan.

Kiertuenäyttämö on Kansallisteatterin viides näyttämö, joka toimii yhteistyössä suomalaisten terveydenhuollon ja sosiaalityön yksiköiden kanssa. Neuvostoliitto-projektissa Kiertuenäyttämö pystytti esityksensä palvelutalojen olohuoneisiin. Perinteisestä poikkeava yleisökontakti on yksi Kiertuenäyttämön keskeisistä käsitteistä. Uudistukseksi teatterin on tullava ulos omasta laitoksestaan.

